

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a névtani ismeretek tanítóképzésben való oktatásának lehetőségeit, szükségességét helyezi a középpontba, valamint azt kutatja, hogy a leendő pedagógusok oktató-nevelő munkájuk során miként hasznosíthatják névtani ismereteiket. Bemutatja, hogy a tanító szakos hallgatók tanulmányaik során a névtan mely területeivel találkozhatnak. Megvizsgálja a névtannak, valamint a nyelvészet egyéb területeinek a kapcsolatát a tananyagban. Rávilágít az ötletesen és életszerűen összeállított elméleti tudnivalók fejlesztő jellegére, a tananyagban szereplő példák helyesírási tudnivalóira.

3–6. osztályig áttekinti az OFI-s magyar nyelvtan, valamint anyanyelv és kommunikációs tankönyveket, rámutatva az azokban fellelhető névtannal kapcsolatos tartalmakra. Névtani szempontból értelmezi, láttatja a tananyagban feldolgozott tulajdonnevekhez kapcsolódó elméleti ismereteket, feladatokat.

A tanulmány a tanítóképzés egyik céljaként egy olyan komplex szemléletmód kialakítását fogalmazza meg, amely a magyar nyelv és irodalom tárgyat az anyanyelvi nevelés eszközeként értelmezi. Fontos feladatnak tartja, hogy a leendő tanítók az egyes fejlesztési területeket ne elkülönülten, hanem egymással összefüggő elemekként kezeljék.

Kulcsszavak: névtani ismeretek az oktatásban, megjelenítésük az OFI-s tankönyvekben, pedagógiai jelentőség, fejlesztő jelleg

SUMMARY

This study focuses on the possibility and necessity of onomastics in primary school teachers' training. It analyses how prospective teachers can apply their onomastic skills in teaching. It presents which domains of onomastics are present in primary school education. The paper examines the relationship of onomastics and other fields of linguistics in primary school education. It presents the developing effect of academic knowledge and orthographic rules of textbook examples.

The study analyses new, pilot grammar books for primary school classes from 3rd to 6th and also highlights their onomastic contents. It interprets the theory and exercise of proper names.

The author formulates one aim for teacher training, i.e. the formation of a complex aspect, which defines the subject of Hungarian language and literature teaching as a tool of mother-tongue education. He considers the educational units not to isolate, but to be taught in a coherent manner.

Keywords: onomastic skills in education, new, pilot grammar books, pedagogical relevance, developmental feature

GASPARICS Gyula
főiskolai tanár
Apor Vilmos Katolikus Főiskola
Vác
gasparics.gyula@avkf.hu

A NÉVTANI ISMERETEK OKTATÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL A TANÍTÓKÉPZÉSSEN

Necessity of onomastics in Education

*Značaj i neophodnost onomastike
na učiteljskim fakultetima*

Bevezető gondolatok

A magyar nyelv oktatása során hagyományosan a leíró nyelvtan nagy egységeit, így a hangtani, szóképzettani, szófajtnai, szóalaktani, mondattani, jelentéstani, szövegtani ismereteket helyezük előtérbe, tanítjuk meg tanító szakos hallgatóinknak. Ezek mellett az egyéb részterületek, a retorikai, dialektológiai, névtani tudnivalók oktatása valamelyest háttérbe szorul, ha ugyan az alapképzésben sor kerül rá egyáltalán. Tanulmányomban a névtanhoz kapcsolódó tudnivalók átadásának szükségességére és célszerűségére kívánom felhívni a figyelmet, nem titkolva célokat, hogy mind az oktatókat, mind pedig a hallgatókat megnyerjem a névtannal való foglalkozás ügyének.

Névtani ismeretek a tanítóképzés tananyagában

Adamikné Jászó Anna a tanítóképzésben általánosan használt, *A magyar nyelv könyve* című munkájában viszonylag rövid terjedelemben (Adamikné, 2007, 607–639), ám igen sokoldalúan foglalkozik a névtani ismeretekkel. Bemutatja a magyar személynévadás történetét az ősmagyar és az ómagyar kortól a középmagyar és az újkoron át egészen napjainkig, végül pedig elérkezik a magyar névdivatig. A névhangulat fontosságát hangsúlyozva szól a névesztétikai szempontokról, majd a becézőnevek sokszínűségét mutatja be. A családnevek ismertetésekor végigköveti azok történetét, s ehhez kapcsolódóan – a 2004. január 1-jétől hatályos családjogi törvény rendelkezéseit is figyelembe véve – a házasság utáni névviselés formáit. A ragadványnevek témaköre különösen izgalmas terület; ennek

keretében a szerző nem csupán a háromelemű személynévadás rendszerének kialakulását követi nyomon, hanem a megszólításokat illetően a pragmatikai vonatkozásokra is kitér.

A személynévek rendszerének áttekintését a helynevek bemutatása követi. Ennek során a hallgatók megismerkedhetnek a földrészek, országok, tájak neveivel, a község- és városnevekkel, a belterületi és külterületi nevekkel, majd ezt követi a csillagnevek, az állatnevek, az intézménynevek, a tárgynevek, a címek, az áru- és márkanévek, az eseménynevek, valamint az írói névadás különböző típusainak bemutatása.

Látható, hogy a felsorolás igen gazdag, s mindenképpen alkalmas arra, hogy felkeltse az olvasóban az érdeklődést a névtudomány iránt. A könyvben felvonultatott ismeretanyag azonban a későbbiekben jócskán bővíthető. Így például a tulajdonnevek természetéről Hajdú Mihály *Általános és magyar névtan* című munkájában új szempontot fogalmaz meg: „A tulajdonnév tehát főnévként illeszkedik be a kommunikációba (mondatba, szövegbe), de nem a közszavakhoz hasonlóan gondolatközlő eleme annak, hanem azonosító funkciójú, s így független a többi szófajtól, azok mellett külön rendszert alkot” (Hajdú, 2003, 131). A szerző emellett mélyrehatóan foglalkozik a köznevek és tulajdonnevek összefüggéseivel, a tulajdonnevek köznevesülésével, a denotáció jelenségével. Feltárja a névváltozások okait, s részletesen bemutatja a névadás névlélektani vonatkozásait. Láttatja a tulajdonneveket a nyelvtani rendszerben, s kitér a nevek grammatikájára is. Érdekes, gyakorlati szempontú bemutatás a könyvnek a tulajdonnevek lefordításával foglalkozó fejezete.

A névtan és a leíró nyelvészet kapcsolata

A névtani ismeretek a nyelvtan más területeinek oktatásába is hatékonyan bekapcsolhatók; így például a hallgatók számára talán száraznak tűnő leíró nyelvtani tananyag is színessé, érdekessé tehető. Varga Józsefné erről így ír: „A névtan tanítása, tanulása mellett szülő fontos érv, hogy segítségével elmélyíthetik nyelvészeti ismereteiket” (Varga, 2017, 59).

Állítását a morfológia, a földrajzi nevek, a hagyomány szerint írt családnevek, a településnevek, az utca- és intézménynevek köréből hozott példákkal igazolja. S valóban; e gondolatmenetet követve számtalan érdekes jelenség vetődik fel. A köznevek esetében a *-ba/-be* és a *-ban/ben*, illetve a *-ra/-re*, valamint az *-on/-en/-ön* esztragonok használata többnyire egyértelmű; a *városba indul, gyárban dolgozik, kimegy a mezőre, az udvaron nézelődik*. A tulajdonnevek esetében azonban ez már koránt sincs így; a *Debrecen, Veszprém*, avagy a *Nyíregyháza, Gyula* szóalakok toldalékolása – e városok országos ismertsége okán – valamenynyire anyanyelvhasználó számára magától értetődő (*Debrecenbe/Debrecenben, Veszprémbe/Veszprémben*, de *Nyíregyházára és Nyíregyházán*, illetve *Szegedre és Szegeden*), azonban számos kistelepülés nevének toldalékolásában már elbizonytalanodás figyelhető meg.

Érdekességként említhetjük azt is, hogy a *Magyarország* szót, amihez korábban a *-ban/-ben* ragot kapcsoltuk, ma már *Magyarországon* formában használatos. E téren némi párhuzam fedezhető fel az orosz nyelv előjárószo-használatával; az oroszban a *-ba/-be/-ban/-ben* viszonyragoknak a *в* előjárószo-t feleltethetjük meg, míg a *-ra/-re* és az *-on/-en/-*

ön viszonyragoknak a *на* előljárószót. A magyar nyelvből kiindulva tehát a helyviszony kifejezésére logikusnak tűnhetne a *в Украине* forma használata, nyelvhasználati szempontból azonban mégis a *на Украине* alakításmód a helyes.

E kérdésben a *Nyelvtüvelő kézikönyv*nek a földrajzi nevek helyhatározói ragjait bemutató szócikke segít eligazodni; ebből – egyebek közt – megtudhatjuk, hogy belviszonyt kifejező ragokat kapnak a megyenevek, a *-ság/-ség* képzős tájnevek, a *-falu* és *-szombat* utótagú, valamint a *-j*, *-m*, *-ny* és *-i* hangzókra végződő településnevek.

Ezzel szemben külviszonyragokat kapnak a *-halom*, *-hegy*, *-hely*, *-patak*, *-sziget*, *-vár*, *-várad* település, illetve településrésznevek.

Tanórai szemléltetésre is kiválóan alkalmas, hogy az esetek többségében a ragkapcsolás alapján is meg tudjuk különböztetni az azonos alakú megye- és városneveket (*Békésben* ~ *Békésen*; *Tolnában* ~ *Tolnán*), ez azonban már nincs így a *Komárom* megye-, illetve városnév esetében (vö. NyKk., 675–676).

A szócikkben – mindezek mellett – további hasznos tudnivalókat olvashatunk a földrajzi neveinkhez kapcsolódó helyhatározóragokról.

A toldalékorfémák oktatása mindenképpen hatékonyabbá tehető a becézőnevek gazdag toldalékrendszerének bemutatásával. A *magyar nyelv könyve* a kicsinyítés, becézés kifejezésére számos névtani példát vonultat fel: *-ka/-ke*: *Dorka*; *-i*: *Peti*, *meki* ('*McDonalds*'); *-is*: *Maris*, *Boris*; *-csi*: *Pircsi*; *-ca*: *Teca*; *-ci*: *Anci*, *Jenci*; *-u*: *Samu*; *-us*: *Rékus*, *Ildus*; *-uka*: *Pistuka*, *Iluka*; *-ika/-ike*: *Ferike*; *-ikó*: *Anikó*; *-kó*: *Jankó*, *Ferkó*; *-ók/-ök*: *Erzsók*; *-a*: *Kata*, *Laca*; *-ól/-ő*: *Kató*, *Pető* (Adamikné, 2007, 312–313).

Látható, hogy a felsorolásban mindössze egyetlen nem keresztnévi példa, a *meki* ('*McDonalds*') szerepel, ami a fiatalok körében oly népszerű gyorsétterem nevének rövidítése. Általánosságban elmondható, hogy a becéző képzők jellemzően a személynevekhez kapcsolódnak, azonban névlektani tényezők az éttermek, közterületnevek (*Köki* ← *Kőbánya-Kispest metróállomás*), földrajzi nevek (*Balcsi*) körében is kialakíthatnak rövidítéseket. Közülük a *Köki* a köré szerveződő üzletek, irodák, parkoló előtagjává válva önálló életre kelt: *Köki Terminál*, *Köki Cukrászda*, *Köki Nyomda*.

Érdeemes szólni e rövidítések helyesírási vonatkozásairól is. A *magyar nyelv könyve* a *meki* ('*McDonalds*') példát – helytelenül – kis kezdőbetűvel írja (Adamikné, 2007, 312). A szó a rövidítés miatt nem veszíti el tulajdonnévi szófaji jellegét, ezért nagy kezdőbetűvel írandó. Hasonlóképpen problémás lehet a mozaikszó-alkotással létrejött *Köki* szerkezet helyesírása is. E példák sem a *magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának*, sem pedig a Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila: *Helyesírás* című könyvének szótárjegyzékében nem szerepelnek. A *Köki* írásmódjáról az AkH. 12. kiadásának 286. szabálypontja rendelkezik.

A névtani ismeretek hasznosíthatósága más tananyagrészek elsajátításában

A névtani ismeretek számos más tananyag rész tanításában is eredményesen felhasználhatók. Erdélyi Erzsébet *A komplex szemlélet lehetőségei az anyanyelvi nevelésben* című

tanulmányában így ír erről: „*A névtan (onomasztika) interdiszciplináris jellege nyilvánvaló. Mint a nyelvtudomány része, alaktani, jelentéstani, stilisztikai vizsgálatra éppúgy alkalmas, mint pl. a helyesírási képesség fejlesztésére vagy esztétikai érzékünk, a névkultúra iránti fogékonyságunk alakítására, a nyelvi illem szabályainak érzékeltetésére*” (Erdélyi, 2015, 67).

Így például a toldalékolás ismeretanyagához kapcsolódóan a tulajdonnevek egy sajátos csoportjának, a ragos címek toldalékolásának tudnivalóira is felhívhatjuk diákjaink figyelmét, illetve a használatot illetően gyakorlati tanácsot is adhatunk nekik. Zavaróan hatna, ha a *Szülőföldemen* verscímhez közvetlenül kapcsolnánk a *-ben* határozóragot, helyette inkább a kiegészítés, körülírás javasolható: *Petőfi Szülőföldemen című versében...* Ha viszont két különböző viszonyt kifejező rag kapcsolódik, az már kevéssé stílusromboló: *Már másodszer olvasom a Légy jó mindhalálig-ot*. Ezekben az esetekben is ajánlatos felhívni a figyelmet a helyesírási tudnivalókra; a ragra végződő címekhez a ragokat és a jeleket kötőjellel kell kapcsolni.

A szófajok tanítása során a névelők és a tulajdonnevek kapcsolatára is kitérhetünk. Amíg a tulajdonnevek legnagyobb többségéhez, így a tárgynevekhez, a földrajzi nevekhez, a csillagászati nevekhez, az intézménynevekhez névelőt kapcsolunk, addig a személynevek előtti névelőhasználatot sokan nyelvhelyességi hibának tartják. Előbbiek esetében is különbséget kell tennünk a határozott és a határozatlan névelők használatát illetően. Mivel a névnek egyedi, határozott jelentéstartalma van, így némelyek előtt csak határozott névelő állhat, sőt a névelőhasználat nyelvhelyességi szempontból kötelező (*A hétvégén kirándulunk a Mecsekbe./Az éjszakai égbolton megcsodálták a Göncölszekeket./Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magas színvonalon folyik az oktatás.*), addig a kitüntetések és díjak vagy márkanemekhez elől a határozott névelő elhagyható (*Munkája elismeréseként Kosuth-díjjal tüntették ki./Zanussi mosógépet vásárolt.*), avagy például a tárgynevek esetében határozatlan névelő is kitehető (*A Boeing 787-es korszerű repülőgép./Egy Boeing 787-es repülőgép húzott el fölöttük.*).

Az állatnevek előtt csak határozott névelő állhat, de a névelő el is maradhat (*A Cirmi fogta meg az egeret./A két kutya után Cirmi is odajött.*)

Természetesen még számos további példát hozhatnánk, azonban a felsoroltakból is látható, hogy az egyes névtípusok kijelölhetik, illetve korlátozhatják egy másik szófaj, esetünkben a névelők használatát.

A pedagógusok névtani ismereteinek hasznosíthatósága az oktatásban

A tanító szakos hallgatók tanulmányaik lezárásával, oklevelük megszerzésével Magyarországon az általános iskolák 1–4. osztályában való tanításra kapnak képesítést. Amennyiben ehhez magyar műveltségterület kapcsolódik, úgy a magyar nyelv és irodalom tantárgyakat 5–6. osztályban is taníthatják. A hivatásra való felkészítés célja nem csupán a korábban tanult ismeretek felidézése, szükség szerinti kiegészítése, elmélyítése, hanem egy olyan komplex szemléletmód kialakítása, amely a magyar nyelv és irodalom

tárgyat az anyanyelvi nevelés eszközeként értelmezi. A képzés fontos feladata, hogy a leendő tanítók az egyes fejlesztési területeket – beszéd, olvasás, írás, írásbeli szövegalkotás, nyelvtan, helyesírás – ne elkülönülten, hanem egymással összefüggő részekként kezeljék, az egyes területek ismeretanyagában pedig láttassák meg tanítványaikkal a nyelvhasználat különböző elemei közötti kapcsolódási pontokat. Erre lehet példa a névtan és a grammatika összefüggéseinek feltárása is.

Névtani ismeretek az OFI-s tankönyvekben

Ha a leendő tanítók névtudományi ismereteinek hasznosításáról szeretnénk képet kapni, úgy célszerű megvizsgálni a tananyagban megjelenő névanyagot és az általa kínált oktatási és nevelési lehetőségeket. Ennek alapján 3–6. osztályig (a második osztályos nyelvtankönyvben nincsenek a névtannal közvetlenül kapcsolatba hozható fejezetek) áttekintettem az OFI által kiadott *Magyar nyelvtan*, illetve *Anyanyelv és kommunikáció* tankönyveket. Tulajdonnévi példák mindegyikben szép számmal találhatók, most azonban csak azokat a tananyagrészeket emelem ki, mutatom be, amelyek kifejezetten a nevek valamely csoportjával foglalkoznak, azt állítják középpontba.

Elsőként a harmadik osztályosok *Anyanyelv és kommunikáció* 3. című tankönyvét emelem ki, amely tizenöt oldalon át tárgyalja a főneveket. Ebben elsőként fő kategóriáit mutatja be, majd ezt követően, a *Saját nevek* témakörben foglalkozik részletesen a nevekkel. A kapcsolódó feladatokban megjelennek a tulajdonnevek különböző típusai; a személynevek, köztük is a keresztnévek, az állatnevek, a földrajzi nevek, az égitestek neve, az intézménynevek, a címek típusai. Ezekkel kapcsolatban a könyv a tanulók figyelmét a tulajdonnevek helyesírásának megfigyelésére is felhívja. Az autómárkák személynévi eredetére való utalás igazán ötletes feladat; ezt a tankönyv, lehetőséget adva a pedagógusnak az összefüggések értelmezésére, nem fejt ki részletesen. A tulajdonneveknek a szövegből való kikerestetése összetett feladat; egyrészt több tulajdonnévtípus (településnév, keresztnév, keresztnévek becézett formája, intézménynév, tárgynév, könyvcím) is megjelenítődik benne, másrészt pedig a szerzők ezúttal is ráirányítják a gyerekek figyelmét a pontos helyesírásra való odafigyelésre. Kreatív, ismeretbővítő feladat az adott főnévcsoportokhoz (termékek, személyek, állatok, helyek, égitestek, intézmények neve, alkotások címe) kapcsolódó gyűjtőmunka.

A harmadik osztályos tankönyvben tulajdonnevekkel emellett még a mellékneveket bemutató fejezetben találkozunk; a helyesírási tudnivalókat összefoglaló rész a felsorolt földrajzi nevek, városnevek, országnevek -i melléknévképzős származékszavainak kis kezdőbetűvel való írásmódjára hívja fel a figyelmet.

A negyedik osztályos tankönyv hasonlóan érdekes pedagógiai és módszertani információkkal szolgál a nevekkel kapcsolatban. Először felelevenítetteti a tulajdonnevekről tanultakat, majd ismert magyar alkotók összekevert család- és keresztnéveinek helyreállítását következik, végül pedig fogalommagyarázatra kerül sor. Igazán ötletes feladat a fér-

finevek és azok nőinév-változatainak párosíttatása is. A becéző változatok összegyűjtetése – közvetett módon – a tanulók szóalaktani ismereteit gazdagítja.

A földrajzi nevek témaköre is életszerű feladattal indul; a gyerekek egy futóverseny plakátjáról ismerkednek meg velük, s a hozzájuk kapcsolódó városrésznevekkel, közterületnevekkel, tárgynevekkel, közlekedési eszközök nevével.

Két tantárgy ismereteit kapcsolja össze az a feladat, amely utótagok megadásával kerestet földrajzi neveket, a szótagjaikban összekevert városnevek, majd pedig a megyék nevének atlaszból történő kikerestetése országismeretet és kreativitást vár el a gyerekektől. Ennél némileg nehezebb feladat a városnevek összekevert betűkből való helyreállítása, ezt követően pedig annak megnevezése, hogy mely település melyik megyének a székhelye. Miután a gyerekeknek a megoldásokat a füzetükbe is le kell írniuk, így nem csupán a városneveknek, hanem a többemű előtagból álló megyék nevének a helyesírását is gyakorolják.

Hasznos tudnivalókat tartalmaz a bolygók nevével foglalkozó rész is, amit a Föld–Hold és a Föld–Nap távolságra rákérdezve a témakörön kívüli tudnivalókkal egészít ki a feladat. Megszívlelendő az a helyesírási iránymutatás is, ha a *nap*, *hold*, *föld* szavakat nem égitestként említjük, akkor kis kezdőbetűvel írjuk őket.

Az **intézménynevekkel** kapcsolatos ismeretek felvezetése egy vándorkiállításra invitáló plakáttal történik. A kiállítások helyszínei óvodák, iskolák, illetve egy múzeum.

A tulajdonnevek szövegből való kiválasztását követően páros munka következik; a gyerekek egymásnak diktálják le a felsorolt intézményneveket. A feladat után a tankönyv egyértelműsíti a *pályaudvar*, *repülőtér*, *mozi*, *vendéglő*, *fürdő* stb. utótagú tulajdonnevek helyesírását.

A továbbiakban a **címekkel**, s azoknak is két fajtájával, az *állandó* és az *egyedi címekkel* ismerkednek meg a tanulók. A bevezető felhívja a figyelmet a két típus – helyesírásukat is befolyásoló – megkülönböztetésének fontosságára.

A bevezető feladatokban a gyerekek korosztályához kapcsolódó, általuk ismert újság- és mesecímek szerepelnek. Ezekben a szerzők a nagy kezdőbetűket piros színnel jelölik, emellett megfigyeltetik a gyerekekkel, hogy a különböző címekben mikor kell nagy, illetve kis kezdőbetűt használni. Emellett az átfogóbb helyesírási összegzések sem maradhatnak el; ezekből megtudhatjuk, milyen kezdőbetűkkel kell írni az újságok és folyóiratok címét (*állandó címek*), valamint a művészeti alkotások, műsorok címét (*egyedi címek*). A címeket követő írásjelhasználattal kapcsolatban is útbaigazítást kapunk; a címek után sohasem állhat pont, kérdőjel és felkiáltójel azonban igen.

A témakör végén a tankönyv az *egyéb tulajdonnevekkel* foglalkozik. Kedves gondolat, hogy az állatnevek bemutatásakor Magyarországon közkedvelt rajzfilmek ismert szereplőivel – Frakk-kal, Lukréciaival és Szerénkével, Kukorival és Kotkodával, dr. Bubóval és másokkal is – találkozhatunk. Némelyik ilyen név a beszélő nevek közé is besorolható, ami a névadási formák motivációjára is ráirányíthatja a tanulók figyelmét. A feladat emellett valódi állatneveket is kerestet a gyerekekkel.

Ugyancsak e körben találkozhatunk a *kitüntetések és díjak* nevének írásmódjával. A könyv ezeket is két csoportba osztja, majd nagyon pontos szabályt fogalmaz meg helyes írásmódjukat illetően.

Az összefoglaló fejezetben András apostolról olvashatunk egy rövid történetet. Ebből megtudhatjuk, hogy e férfinév változatai napjainkban is népszerűek, illetve több településünk is őrzi Szent András nevét.

A témakört a tanult fogalmak felsorolása és főnevek, köztük tulajdonnevek todalékolása zárja.

Bár a főnevek, köztük a tulajdonnevek rendszerezését, a kapcsolódó helyesírási tudnivalókat a bemutatott fejezet foglalja össze, a tankönyv más, a melléknévvel foglalkozó tananyagrészeiben is találkozunk nevekkel. A beszélő nevek csoportjába tartozó *Szeleburdi Szilárd*, *Feleselős Ferenc*, *Zsugori Zsiga* stb. alliteráló fantázianevek kiváló eszközei a szófajváltás bemutatásának, amit a könyv a későbbiekben is részben tulajdonnevekkel szemléltet.

A *dátum és a keltezés* című fejezetben is találkozunk tulajdonnevekkel; a dátumoknak nem, azonban a keltezéseknek kötelező eleme annak a településnek a megjelölése, ahol az adott írásmű létrejött.

A tankönyv végén található fejezet, *A névszók helyesírása* is értelemszerűen magában foglalja a korábban már megtanult személynevek, intézménynevek, címek és földrajzi nevek különböző típusait.

Amint arról már tanulmányom elején szoltam, a magyar nyelv és irodalom műveltségterületet végzett pedagógusokat képeztük feljogosítja arra, hogy az e körbe tartozó tantárgyakat felső tagozaton is tanítsák. Ezért az 5. és 6. osztályos *Magyar nyelvtan* tankönyveket is áttekintettem, hogy a bennük szereplő tananyagban fellelhető-e névtani vonatkozások.

Az ötödik osztályos nyelvtankönyv fő témakörei a *kommunikáció*, a *beszédhangok és betűk*, a *szavak szerkezete*, a *magyar helyesírás*, a *szavak jelentése*, a *szövegtípusok*, illetve a *fogalmazás*. Ezek közül a helyesírási fejezetben találkozunk névtani vonatkozásokat. A könyv a hagyomány elvét tárgyalva történelmi családneveket hoz példaként (*Batthyány*, *Wesselényi*). Az egyszerűsítés elvének bemutatásában pedig a tulajdonnevek todalékolásának szabályait szemlélteti; *Helsinki* + *i* → *helsinki*, *Zamárdi* + *i* → *zamárdi*.

A jelentéstani témakörben az azonos alakúság egyik példája ugyancsak érinti a neveket – *horvát népnév* – *Horváth* családnév.

A *levél jellemzői* tananyagrészen a szerzők a levélírás szabályairól szólva kitérnek a megszólítás írásmódjára, a keltezésre és az aláírásra is. A helyes dátumozást követő tudnivalók ismertetésekor azonban keveredik a gyerekek által már negyedik osztályban megtanult *dátum* és a *keltezés* fogalma; a dátummal csupán az évszámot, hónapot és napot, míg a keltezéssel mindezek mellett az írásmű keletkezésének a helyszínét is rögzítjük. (Ugyancsak pontosabb fogalomhasználat kívánczolt volna a megszólított írásmódjára vonatkozóan; azt ugyanis nem nagybetűvel, hanem nagy kezdőbetűvel írjuk.)

A hatodik osztályos nyelvtan tanítása során gazdag lehetőség kínálkozik a leendő pedagógusok névtani ismereteinek hasznosítására. A tankönyv *A névszók és a határozószók* fejezetében elsőként a főnévről korábban tanult ismereteket eleveníti fel. A bevezető ki-

emeli a közneveket, felsorolja kategóriáit, a tulajdonneveket azonban csupán megemlíti, utalva arra, hogy azokat részletesen a későbbiekben tárgyalja. Helyesírásukkal kapcsolatban azonban megjegyzi, hogy mondaton belül is nagy kezdőbetűvel írandók.

A *tulajdonnevek csoportjai* tananyagrészt tisztázza a tulajdonnév fogalmát, bemutatja annak fajtáit; a *személyneveket*, a *földrajzi neveket*, az *állatneveket*, a *tárgyneveket*, a *csillagászati neveket*, az *intézményneveket*, a *címeket*, a *kitüntetések és díjak nevét*, a *márkaneveket*. Az egyes csoportokhoz gazdag, életszerű, a tanulók ismeretanyagában meglévő példákat kapcsol, kiváló lehetőséget kínálva a pedagógusnak a példaanyag bővítésére, névtani alapú magyarázatára.

A témakörhöz kapcsolódó feladatok (saját fantáziaállat kitaláltatása minél érdekesebb névvel) a kreativitást fejlesztik, az utcai táblákon olvasható tulajdonnevek gyűjtése gyakorlati tevékenység, míg a több szóból álló, igét is tartalmazó címek kerestetése szófaji ismereteket is feltételező feladat.

Ugyancsak érdekes a személynevek, ezen belül is a *családnevek*, a *keresztnevek*, a *becenevek* és a *ragadványnevek* csoportjának bemutatása. Ezek mellett természetesen más névtípusok is léteznek, így például az egyházi rendi nevek – a későbbiekben megjelenő egyházi iskolai tankönyvekben remélhetőleg ezekről is szó lesz.

A pedagógusok e témakörben is felhívhatják a figyelmet az idegen eredetű és divatos keresztnevek anyakönyvezhetőségére, a becenevek gazdag toldalékolhatóságára, a névalliterációra, a névstiliztikára, a névöröklésre, a névváltoztatásra, a régies írásmódú családnevek helyes írásmódjára, valamint a hosszú mássalhangzóra végződő családnevek toldalékolásának tudnivalóira.

Mindezek mellett a gyakorlatban nem kevés bizonytalanságot okozó idegen, néma betűre végződő családnevek toldalékolása mellett a két- vagy többemű családnevek *-i* és *-s* melléknévképzős toldalékolása is megjelenik a tananyagban.

Kifejezetten névtani szempontú megközelítést hordoz a feladatok után következő *Kitekintő*, amely a felsorolt családnevek származás és foglalkozás szerinti eredetére utal vissza; az eredet szerinti visszakövetkeztetést a gyerekekkel végezteti el.

A tananyag a földrajzi nevek bemutatásakor is kiemelt figyelmet fordít a kapcsolódó helyesírási ismeretek megtanítására. Ennek megfelelően bemutatja a megyék és közterületek nevét, a mai és történelmi államneveket, a több szóból álló, kötőjellel kapcsolt földrajzi neveket. Ugyancsak névtudományi vonatkozása van a *A nevek eredete* feladatnak, amelyben a gyerekeknek a felsorolt földrajzi nevekhez „eredetmondát” kell kitalálniuk, avagy utána kell nézniük a néveredetnek. Egészen biztosan pezsdítően hat a tanóra hangulatára további beszédes vagy tréfás földrajzi nevek kerestetése is.

A tananyagban foglaltakon kívül a pedagógusok még természetesen számos egyéb vonatkozásra is utalhatnak, így például a szólásainkban és közmondásainkban előforduló hely- és személynevekre (*Elmehet Kukurutyinba zabot hegyezni*. vagy *Másról beszél, mint Bodóné, mikor a bor árát kérdik.*), a népmesei helynevekre, a településnév-változásokra (*Pannonhalma*, korábban *Györszentmárton*; *Széphalom*, korábban *Bányácska* – nevét az itt élő Kazinczy Ferenc adta).

A következő tananyagrészen (*A melléknévvé váló tulajdonnevek helyesírása*) a szó-fajváltásból adódó származékszavak írásmódjának típusait ismerhetjük meg. (A bevezető kérdésben *Tulajdonnevek kisbetűvel* megfogalmazás szerepel, a *kisbetű* fogalom helyett – ahogyan erre a *nagybetű/nagy kezdőbetű* esetében már utaltam – a *kis kezdőbetűvel* szerkezet lett volna helyes.) Az egyelemű tulajdonnevek helyesírási szabályait a több különírt elemből álló tulajdonnevekből képzett melléknevek írásmódjának tudnivalói követik; a sort a több tagból álló földrajzi és személynevek nyitják, utánuk az intézmény- és államnevek, majd a címek következnek.

A tananyaghoz a pedagógusok természetesen egyéb példákat is kapcsolhatnak. A tulajdonnevek nagy kezdőbetűs írásmódja nem csupán melléknévvé, hanem köznévvé válásukkor is kis kezdőbetűsre vált, miközben jelentésváltozás is végbemegy. *Garai János*: Az *obsitos* című költeményében szereplő *Háry János* nevének kis kezdőbetűs, egybeírt formája mára a nagyotmondó ember szinonimájává vált, s a *petőfieskedő* jelző sem éppen elismerést vagy dicséretet jelent. A kis kezdőbetűs írásmód inkább a negatív értékrend irányába tolja el a szóhangulatot. Toldi Miklós neve a szálfatermetű emberek megjelöléseként sem írandó kis kezdőbetűvel (*Ő egy igazi Toldi Miklós.*).

Általános és magyar névtan című munkájában Hajdú Mihály is foglalkozik e jelenséggel: „A nyelvi vonatkozása a köznevelésnek annyi, hogy a tulajdonnév átkerül az identifikáció szintjéről a kommunikáció szintjére: denotátum helyett jelentést kap a hangsor vagy betűsor” (Hajdú, 2007, 72). A nyelvi vonatkozás értelmezése mellett Hajdú Mihály figyelme a köznevelésű tulajdonnevek helyesírására is kiterjed: „Sok esetben ez együtt jár helyesírási változással is: a tulajdonnévi jel (nagybetűs kezdés) elmarad” (Hajdú, 2007, 72).

A tankönyv további részében a névmásokhoz kapcsolódóan is előfordulnak nevek; a tudásellenőrzés során a gyerekeknek a felsorolt mondatokban kiemelt család- és keresztnéveket személyes névmásokkal kell helyettesíteniük.

Az internet és a sajtó világa témakör névtani vonatkozású ismeretei gyermeklapokhoz, könyvtárakhoz, könyvkiadókhöz, szótárakhoz kapcsolódnak.

Látható, hogy az OFI-s tankönyvekben bőséggel találkozunk nevekkel. A tananyagba való beépítésük sokrétű, ötletes, helyesírási tudnivalóik megtanítása kellően alapos. Más szófajokkal való kapcsolatuknak, toldalékolásuknak, stiláris értéküknek a bemutatása bővíti, gazdagítja a gyerekek ismereteit. Nyelvünk e kincseinek értő bemutatása azonban csak magasan képzett, a névtani ismeretek iránt kellően motivált pedagógusoktól várható. A névtani ismeretek pedagógiai hasznáról Erdélyi Erzsébet így ír: ez „...különösen jelentős, hiszen nagyfokú tanulói aktivitást igényel, komplex szemléletet kíván, a holt ismeretet élő cselekvéssé alakítja, az élményszerű, tapasztaláson alapuló ismeretszerzést bátorítja” (Erdélyi, 2015, 67).

Mindenképpen indokolt tehát, hogy a leendő pedagógusok képzésében kellő hangsúlyt kapjon a névtani ismeretek oktatása.

Kulcsszavak: névtani ismeretek az oktatásban, megjelenítésük az OFI-s tankönyvekben, pedagógiai jelentőség, fejlesztő jelleg

Szakirodalom:

- A magyar helyesírás szabályai 12. kiadás (2015). Budapest: Akadémiai Kiadó
- A magyar nyelv könyve (főszerk.: Adamikné Jászó Anna) (2007). Budapest: Trezor Kiadó
- Anyanyelv és kommunikáció 3. osztályosoknak (2017). Eger, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
- Erdélyi Erzsébet (2015): A komplex szemlélet lehetőségei az anyanyelvi nevelésben. In: A hit erejével. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, 61–79.
- Hajdú Mihály (1974): Magyar becézőnevek. 1770–1970. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Hajdú Mihály (2003): Általános és magyar névtan. Budapest: Osiris Kiadó
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila (2006): Helyesírás. Budapest: Osiris Kiadó
- Magyar nyelv 5. Tankönyv. (2016) Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
- Magyar nyelv 6. Tankönyv. (2017) Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet
- Nyelvművelő kézikönyv (1983). Budapest: Akadémiai Kiadó
- Varga Józsefné (2017): A névtani ismeretek és a nevelés kapcsolata. Katolikus Pedagógia. 1–2. sz. 58–65.